

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος: Η παιδεία και η φιλοσοφική απαίτηση	11
--	-----------

*Anne-Marie Drouin-Hans, Πρόεδρος της Γαλλόφωνης Ένωσης
Φιλοσόφων της Παιδείας (Sofrhiel)*

Εισαγωγή: Το φάσμα της φιλοσοφίας της παιδείας	19
---	-----------

Έλενα Κ. Θεοδωροπούλου

Ενότητα Α': Λόγοι

1. Θεσμός του Σχολείου και Υποκειμενικότητα	81
--	-----------

David Kennedy

2. Γνώση: απόλαυση ή αξία;	99
---	-----------

Anne-Marie Drouin-Hans

3. Μεταρυσμός, ασκήσεως φύσις	119
--	------------

Ιωάννης Ε. Θεοδωρόπουλος

4. Ανθρωπότητα, ανθρωπισμός και εκπαίδευση σήμερα	139
--	------------

Jean-Louis Vieillard-Baron

5. Η απελευθερωτική δύναμη της Τέχνης και η κατίσχυση της μηδενιστικής αγωγής	159
--	------------

Αλέξανδρος Θεοδωρίδης

Ενότητα Β': Όψεις

1. Πώς να μιλήσουμε για «φιλοσοφία-της-παιδείας» σε ευρωπαϊκό επίπεδο – μια επιστημο-λογική προσέγγιση	187
--	------------

Volker Kraft

2. Αντίπαλες αντιλήψεις της φιλοσοφίας της παιδείας	203
--	------------

Paul Standish

3. Φιλοσοφία της παιδείας: παιδεία της φιλοσοφίας 223
Michel Soëtar
4. Φιλοσοφία της παιδείας: προϋποθέσεις, παραδοχές
και προοπτικές 241
Μαριάννα Παπαστεφάνου
5. Η εννοιολογική αμφισβητησιμότητα στη Φιλοσοφία
της παιδείας. Τι είναι και γιατί μας ενδιαφέρει; 251
Βασιλική Καραβάκου
6. Φιλοσοφική δέσμευση στην εκπαίδευση: πολιτική
για την εφαρμογή και την έρευνα 267
David Bridges
7. Φιλοσοφία της παιδείας στην Κολομβία:
απουσία ενός γνωστικού αντικειμένου; 283
Armando Zambrano Leal

Ενότητα Γ': Διαδρομές

1. Η φιλοσοφία της παιδείας ως φιλοσοφία για την παιδεία 295
Adalberto Dias de Carvalho
2. Φιλόσοφοι: οι αντιδραστικοί της Παιδαγωγικής; 303
Jean Houssaye
3. Εκπαιδευτική Φιλοσοφία: Τι θα γίνει στο μέλλον; 321
Matthew Lipman
4. Φιλοσοφία της παιδείας και εκπαίδευση για τη Φιλοσοφία
με τα παιδιά 331
Michel Tozzi
5. Το παιδί ως κριτικός 359
Ann Margaret Sharp
6. Η σημασία του «τακτ» για τη φιλοσοφία της παιδείας:
ένα κατώφλι 377
Έλενα Κ. Θεοδωροπούλου

Επίλογος 415

*Adalberto Dias de Carvalho, Πρόεδρος της πορτογαλικής
Ένωσης Φιλοσόφων της παιδείας.*

Βιογραφικά σημειώματα των συγγραφέων του τόμου 419

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Η παιδεία και η φιλοσοφική απαίτηση

Αυθόρμητα, η πλειονότητα των ανθρώπινων όντων συμπεριφέρονται απέναντι στα παιδιά σαν προστάτες μαζί και οδηγοί. Σχετικά με αυτή την τάση, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το ανθρώπινο είδος μοιράζεται με έναν ορισμένο ακόμη αριθμό άλλων ζωικών ειδών την ανάγκη μιας βοήθειας, ώστε να είναι δυνατό το πέρασμα στην ενήλικη ζωή –αν και, όλο αυτό, με τρόπο αναμφίβολα πιο πολύπλοκο. Η αυθόρμητη εκπαίδευση, λοιπόν, υφίσταται σε όλες τις εποχές και σε όλους τους τόπους, ως συνθήκη της συνέχισης του είδους.

Μέσα από μια άλλη προοπτική, η παιδεία επίσης μπορεί να εκφράσει, με διαφοροποιημένο τρόπο, πολιτισμικές παραδόσεις που μεταφέρονται από γενιά σε γενιά. Επειδή, όμως, αυτές οι παραδόσεις είναι δυνατό να μη γίνονται πάντα αποδεκτές, διατυπώνονται αντικρουόμενες απόψεις ως προς τα μέσα και τους στόχους της εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα να τίθεται το ερώτημα περί του νοήματος και της νομιμότητας των εκπαιδευτικών προσανατολισμών.

Η φιλοσοφία συναντά αναγκαστικά την εκπαίδευση ή, μάλλον, η εκπαίδευση δημιουργεί την ανάγκη φιλοσοφίας. Η δε διαπίστωση της παρέμβασης της ενήλικης γενιάς στην παιδική ηλικία θέτει το ερώτημα της επέκτασης της έννοιας της εκπαίδευσης: «Μπορούμε πράγματι να ονομάσουμε “εκπαίδευση” την αυθόρμητη συμπεριφορά που συνίσταται απλώς στην ανατροφή;». Οι διαφωνίες, οι συγκρούσεις μάλιστα, ως προς τους προσανατολισμούς που θα πρέπει να δοθούν στην εκπαίδευση, υπογραμμίζουν ότι αυτή η τελευταία είναι αδιαχώριστη από μια ορισμένη αντίληψη για το ανθρώπινο ον, συνδεδεμένη με ηθικές πεποιθή-

σεις, πολιτικές και αισθητικές προτιμήσεις, με μεταφυσικά ερωτήματα και επιστημολογικές αρχές.

Τείνουμε έτσι να ισχυριστούμε ότι η εκπαίδευση, στην πλήρη σημασία του όρου, αφενός δεν ανάγεται σε μια απλή ανατροφή, αφετέρου δεν είναι ούτε εκγύμναση ούτε αυστηρή διαμόρφωση ούτε ενδογματισμός, έστω και αν αυτές οι αντιλήψεις έχουν ιστορικά ισχύσει... Η εκπαίδευση, όπως και η έννοια της εκπαίδευσης, συνίσταται εξίσου σε διερωτήσεις και αμφισβητήσεις αποφάσεων.

Η παιδεία, ένα φιλοσοφικό ερώτημα

Είναι λοιπόν αναγκαίο να φιλοσοφούμε περί της παιδείας. Ακόμη περισσότερο, η παιδεία τίθεται εξ αρχής ως ένα φιλοσοφικό ερώτημα. Ορισμένοι φιλόσοφοι την προσέγγισαν μετωπικά στα έργα τους. Άλλοι όμως, με πιο γενικό τρόπο. Εφόσον μια από τις ενασχολήσεις της φιλοσοφίας είναι ακριβώς το να σκέφτεται το «είναι» του ανθρώπου, να παρακολουθεί το «γίγνεσθαι» του ανθρώπου, να τον τοποθετεί σε σχέση με τις αξίες και τις πολιτισμικές παραδόσεις, η συνάντησή της με το ερώτημα της παιδείας είναι αναπόφευκτη.

Η εμπλοκή της φιλοσοφίας στην παιδεία έχει μάλιστα ευνοήσει την ιδέα ότι η φιλοσοφία είναι κατ' εξοχήν παιδεία: το ότι η φιλοσοφία οδηγεί στον έρωτα της σοφίας, όπως υπονοεί η ετυμολογία –η οποία ακατάπαυστα επανέρχεται–, σημαίνει ότι η φιλοσοφία διαμορφώνει το πνεύμα, έτσι ώστε να γνωρίσει, να γνωρίζει, επίσης, την άγνοιά του. Ακόμη περισσότερο, σημαίνει ότι μαθαίνει το «είναι» να ζει στην ολότητά του τη ζωή του ανθρώπου.

Η σκέψη της εκπαίδευσης, εάν κατανοηθεί σωστά, δεν μπορεί να περικόψει τη φιλοσοφία. Το να προετοιμάζεται κανείς να εκπαιδεύσει, προϋποθέτει να ζει την εμπειρία της σχέσης του ενήλικου προς το παιδί, αλλά, επίσης, να κατέχει τα διανοητικά εργαλεία προκειμένου να οπισθοχωρήσει και να επαναπροσανατολίσει την πρακτική του ή, αντίθετα, να την επιβεβαιώσει προς την ίδια κατεύθυνση. Αυτό δεν σημαίνει ότι η φιλοσοφία έχει ως αποστολή να προμηθεύει τους εκπαιδευτικούς με ένα πρόγραμμα δράσης, το οποίο θα παρέχει εξασφαλισμένη επιτυχία. Και αυτό, ακόμη περισσότερο, εφόσον η φιλοσοφία οδηγεί μάλλον στο

να αναρρωτηθούμε τι σημαίνει «επιτυχία», σε συνάρτηση με ποια κριτήρια ή στο όνομα ποιων αξιών...

Η φιλοσοφία της παιδείας: μια σκέψη περισσότερο παρωθητική παρά καθοδηγητική

Αντιμέτωπη με την παιδεία, η φιλοσοφία οφείλει να προσαρμόσει το καθεστώς της: γίνεται φιλοσοφία της παιδείας. Όπως κάθε φιλοσοφία, δηλαδή, γίνεται κάτι άλλο από ένα επιστημονικό πεδίο, το οποίο θα κατείχε ήδη απαντήσεις, κάτι άλλο από μια επιστήμη, η οποία θα έθετε υπό έλεγχο *αποτελέσματα έρευνας*. Κρατά μια στάση ερωτηματική, που είναι, ακριβώς, η στάση της φιλοσοφίας στο σύνολό της. Αυτό δεν αποκλείει, ωστόσο, ότι ορισμένες φιλοσοφικές σκέψεις προτείνουν απαντήσεις. Αλλά αυτές οι απαντήσεις λειτουργούν περισσότερο με την έννοια ότι θα υπογραμμίσουν προβλήματα και θα εγείρουν νέους στοχασμούς. Έτσι, από τη στιγμή όπου ο Rousseau καταδικάζει σε ό,τι αφορά στη διαπαιδαγώγηση του Emile τη χρήση των μύθων του La Fontaine, η θέση του μας προσκαλεί να σκεφτούμε τις επιπτώσεις που μπορεί να έχουν ορισμένα λογοτεχνικά κείμενα στα παιδιά: ποια επιλογή τάχα να ευνοήσουμε, ποια ερμηνεία να δώσουμε στα διάφορα αποφθέγματα στα οποία καταλήγουν οι Μύθοι; Δεν πρόκειται, λοιπόν, να ακολουθήσουμε τη γνώμη του Rousseau.

Έτσι, η φιλοσοφία της παιδείας είναι περισσότερο παρωθητική παρά καθοδηγητική. Ο λόγος της δεν είναι κανονιστικός. Ωστόσο, αναμένουμε από τη φιλοσοφία να δώσει βοήθεια στην πράξη. Όχι με τη μορφή άμεσων συμβουλών, αλλά με την προσφορά από μέρους της εργαλείων σκέψης. Πράγματι, οι εκπαιδευτικές επιλογές έρχονται μερικές φορές αντιμέτωπες με τον επείγοντα χαρακτήρα τους, κάτι που προϋποθέτει, εάν δεν θέλουμε η αταξία να επιβληθεί στη λογική, ότι οι αντιδράσεις και οι αποφάσεις θα φωτίζονται από στοχασμούς θεωρητικούς και ανιδιοτελείς, οι οποίοι θα προηγούνται της πράξης, ότι θα εδράζονται σε κείμενα ή ότι θα είναι απόρροια αναλύσεων συγκεκριμένων περιπτώσεων. Για παράδειγμα, ένας πρότερος στοχασμός περί των συνεπειών αλλά και περί της ίδιας της αρχής –από την ηθική άποψη– της «συλλογικής ποινής» (έστω για «καλό λόγο»,

όπως στην περίπτωση ενός ρατσιστικού σχολίου που λέχθηκε σε ομάδα μαθητών, αλλά που δεν είναι γνωστό ποιος ή ποια ακριβώς το είπε) είναι δυνατόν να βοηθήσει στο να αποφευχθεί η προσφυγή σε αυτό το μέσο, λόγω ακριβώς της αδυναμίας εντοπισμού του υπεύθυνου. Με άλλα λόγια, το να γνωρίζει κανείς ότι δεν είναι δυνατόν να ελπίζει πως θα αποκατασταθεί η ηθική συμπεριφορά στους κόλπους μιας ομάδας, όταν ο ίδιος ενεργεί άδικα, παρακινώντας μάλιστα –δίχως επιτυχία τις περισσότερες φορές, άλλωστε– στην κατάδοση, είναι δυνατόν να βοηθήσει στην εξεύρεση άλλων μέσων για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς εκείνων που βρίσκονται υπ' ευθύνη του.

Η φιλοσοφική σκέψη, στις ακραίες καταστάσεις των εκπαιδευτικών δυσκολιών, δεν μπορεί να αγνοεί το κοινωνικό αίτημα. Αντίθετα, οφείλει να δουλέψει στα σημεία εκπήγασης των δυσκολιών, με σκοπό να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να προχωρήσουν στις δικές τους επιλογές, επιλογές τις οποίες θα έχουν σκεφτεί και για τις οποίες θα έχουν ενημερωθεί συστηματικά και σχολαστικά· επιλογές οι οποίες, με αυτό τον τρόπο, δεν θα είναι ομοιόμορφες, αλλά προσαρμοσμένες τόσο σε κάθε κατάσταση όσο και στην προσωπικότητα κάθε εκπαιδευτικού. Το ζητούμενο για τη φιλοσοφία δεν είναι να υπαγορεύσει εκπαιδευτικές αξίες, αλλά να βοηθήσει να γίνουν σαφείς εκείνες που επιλέχτηκαν, συμπεριλαμβανομένων του δαιδάλου και των αντιφάσεων των ιεραρχήσεών τους.

Κάθε εκπαιδευτικός έχει αναμφίβολα μια ενδιάθετη σκέψη σχετικά με το ευκαίριο για την εκπαίδευση. Η πρακτική της φιλοσοφίας, η συνάντηση σκέψεων διαφορετικών από τη δική του, θα του επιτρέψουν να πάει πέρα από τις απλές προτιμήσεις ή τις αβασάνιστες γνώμες. Η κριτική στροφή της σκέψης, την οποία επιτρέπει η φιλοσοφία, κινείται έτσι και στις πηγές και στις εκβολές της εκπαιδευτικής δέσμευσης.

Ο φιλοσοφικός τρόπος

Το να κάνεις φιλοσοφία της παιδείας σημαίνει να λαμβάνεις την παιδεία ως αντικείμενο στοχασμού, με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο άλλοι κλάδοι της φιλοσοφίας ενδιαφέρονται για τις επι-

στήμες, την τέχνη, την ηθική... Αλλά η πρόσδεση στην εκπαίδευση με φιλοσοφικό τρόπο είναι μια πρωτότυπη εννοιολογική ενέργεια, που έρχεται σε αντίθεση με άλλες, όπως εκείνη των ανθρωπιστικών επιστημών, με τις οποίες συχνά συνδέεται θεσμικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ταυτίζεται επιστημολογικά μαζί τους. Ο Michel Foucault στο έργο του *Οι λέξεις και τα Πράγματα*, διαπιστώνει με χιούμορ ότι οι επιστήμες του ανθρώπου κρατούν με τη φιλοσοφία μια «επικίνδυνη οικειότητα». Ο «κίνδυνος», εάν υπάρχει, θα έπρεπε να είναι αμφίδρομος: θέλοντας να συν-αγωνιστεί με τις ανθρωπιστικές επιστήμες και να κυλήσει μέσα στις μεθόδους τους, η φιλοσοφία θα έχανε την ιδιομορφία της. Η επιστημονική πράξη, από την άλλη, χαρακτηρίζεται από τη διατύπωση υποθέσεων, την ενεργοποίηση μοντελοποιημένων διαδικασιών επαλήθευσης, την αναζήτηση αποτελεσμάτων, τα οποία, ακόμη και αν δεν μπορούν να αναπαραχθούν, είναι τουλάχιστον συγκρίσιμα. Αλλά η φιλοσοφία της παιδείας δεν προχωρά κατ' αυτό τον τρόπο. Το καθεστώς αυστηρότητας που της προσιδιάζει είναι άλλο: εργάζεται επί των εννοιών, φέρνει στο φως ομοιότητες σκέψεων ή αντιθέσεις όχι πολύ φανερές, δεν θεωρεί τίποτα αυτονόητο, είναι προσεκτική ως προς τους νόμους της λογικής και ξετρυπώνει τις αντιφάσεις, ανέρχεται, για να κατανοήσει μια ιδέα, στις προϋποθέσεις της, αναλύει το νόημά της. Ο στόχος της δεν είναι τόσο να οικοδομήσει νέες γνώσεις σχετικά με την εκπαίδευση, αλλά να προσφέρει ένα νέο βλέμμα και νέα ή ανανεωμένα ερωτήματα σχετικά με αυτές τις γνώσεις. Για παράδειγμα, εάν σκύβει πάνω στο ζήτημα της «ισότητας ευκαιριών», είναι, κυρίως, για να καταπιαστεί με τη σημασία αυτής της έκφρασης και τις επιπτώσεις της. Η συμβολή πάλι διαφορετικών ανθρωπιστικών επιστημών είναι δυνατόν να θρέψει τον στοχασμό της αυτό: η ιστορία καθορίζει μέσα σε ποια συμφραζόμενα έχει προκύψει η διατύπωση «ισότητα ευκαιριών», από ποιες ατραπούς πέρασε μέχρι να γίνει ένας από τους στόχους των δημοκρατικών χωρών· η ψυχολογία μελετά ποια γνωστικά και συναισθηματικά εμπόδια καθυστερούν την επιτυχία αυτού του στόχου· η κοινωνιολογία επιχειρεί να αξιολογήσει τα αποτελέσματα των εκπαιδευτικών συστημάτων και των πολιτικών... Η φιλοσοφία, με τη σειρά της, διερευνά σε ποιες προϋποθέσεις εδράζεται το ιδεώδες της ισότητας και ποιο νόημα μπορεί να έχει ένα τέτοιο ιδεώδες στους κόλπους

μιας κοινωνίας, η οποία προωθεί πάντα την ανισότητα· παραμένει προσεκτική στις αντιφάσεις αυτού του ιδεώδους και στις δυσκολίες της αξιοκρατίας, η οποία είναι συνδεδεμένη μαζί του. Ταυτόχρονα, μέσω μιας εμπειρίας σκέψης, συγγενούς με τον ουτοπικό τρόπο σκέψης, μπορεί να αναρωτηθεί τι θα συνέβαινε σε μια κοινωνία όπου όλοι θα επετύγχαναν...

Τα κείμενα της φιλοσοφίας της παιδείας και η χρονικότητά τους

Όλη αυτή η εργασία της σκέψης οργανώνεται σε συνενοχή με μια ολόκληρη φιλοσοφική παράδοση, ζώσα και ανανεωμένη, όπου οι λόγοι των φιλοσόφων, τόσο των παλαιότερων όσο και των νεότερων, αποτελούν στήριγμα για τον στοχασμό. Με αυτή την έννοια, φιλοσοφίες όπως αυτή του Πλάτωνα, του Kant ή του Rousseau μπορούν εξίσου να μας βοηθήσουν να προσανατολιστούμε στα σύγχρονα προβλήματα, όπως οι φιλοσοφίες νεότερων φιλοσόφων, μεταξύ των οποίων, η Hannah Arendt, ο Rawls, ο Derrida ή ο Michel Serres...

Πράγματι, είτε πρόκειται για παλαιότερα είτε για σύγχρονα, τα φιλοσοφικά κείμενα είναι ταγμένα να επανερμηνεύονται επ' άπειρο. Η φιλοσοφία βοηθά να ζουν οι ιδέες πέρα από την εποχή κατά την οποία διατυπώθηκαν, επειδή ακριβώς αυτές οι ιδέες μας *μιλούν* ακόμη, ή –για να το πούμε διαφορετικά– μας δίνουν ακόμη τροφή για σκέψη. Στο πλαίσιο μιας γλώσσας, μια λέξη βρίσκεται στη διασταύρωση ενός διαχρονικού άξονα, που χαράσσει τη γένεσή της και ενός συγχρονικού άξονα, που σημειώνει την αντίθεσή της με άλλες λέξεις: με τον ίδιο τρόπο, μια ιδέα, μια έννοια έχουν μια ιστορία, άλλο τόσο όμως έχουν και μια σημασία επί του παρόντος, σε αντίθεση με άλλες έννοιες ή ιδέες. Για τη φιλοσοφία, οι ιδέες είναι ζωντανές και τα παλαιότερα κείμενα είναι εργαλεία, προκειμένου να σκεφτεί κανείς, και όχι απλώς αντικείμενα σκέψης. Είμαστε, κατά κάποιο τρόπο, μπροστά στα φιλοσοφικά κείμενα, όπως μπροστά σε αρχαία αγάλματα: το βλέμμα μας δεν είναι το ίδιο με το βλέμμα των αρχαίων, το χρώμα των αγαλμάτων έχει εξαφανιστεί, αλλά ο θαυμασμός μας και η ευχαρίστησή μας δεν παύουν να είναι μεγάλα· δεν διαβάζουμε βέβαια τα αρχαία κείμενα με τις ίδιες αναφορές, τις οποίες έκαναν οι

αναγνώστες του παρελθόντος, σε επίπεδο συμφραζομένων, πολιτικών, ηθικών ή οικονομικών, αλλά επικεντρωνόμαστε σε αυτό που, μέσα στις ιδέες, μπορεί να διασχίσει τους αιώνες.

Αλλά πέρα από τα καθαυτό φιλοσοφικά κείμενα, η βουτιά μέσα σε εκπαιδευτικά ερωτήματα οδηγεί εξίσου στη συστηματική ενασχόληση με κείμενα, τα οποία τοποθετούνται έξω από το πεδίο της φιλοσοφίας (κείμενα παιδαγωγών, έρευνες στις επιστήμες του ανθρώπου, επίσημα κείμενα, παιδική λογοτεχνία, προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων κ.λπ.). Βλέπουμε, λοιπόν, να ανασύρεται ένα σύνολο αναφορών, οι οποίες χαρακτηρίζουν τη φιλοσοφία της παιδείας, η οποία μένει έτσι ανοιχτή σε όλους τους λόγους για την παιδεία, όχι για να τους συγχωνεύσει ούτε πάλι για να συγχωνευτεί εκείνη μέσα τους, αλλά για να ακονίσει τον στοχασμό της, μέσα από την επαφή μαζί τους.

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι φιλόσοφοι, ως τέτοιοι, θα είχαν μόνοι το προνόμιο του στοχασμού για τα θεμελιώδη ερωτήματα. Όταν οι μη φιλόσοφοι θέτουν ερωτήματα περί του νοήματος, του σκοπού της εκπαίδευσης ή φέρνουν στο φως προϋποθέσεις κ.λπ., τότε ακολουθούν μια διαδικασία φιλοσοφικού τύπου. Αλλά, όπως συμβαίνει και με άλλα επιστημονικά πεδία, πρέπει να φανεί ότι η φιλοσοφία παραμένει μια ειδική διαδικασία, που διενεργείται από ειδικούς, οι οποίοι, κατά κάποιο τρόπο, είναι και οι εγγυητές της συνέχειας και της εγκυρότητας αυτής της διαδικασίας.

Συμπέρασμα: μια αναγκαία δωρεάν παροχή

Η εκπαίδευση πρέπει να γίνεται συνέχεια αντικείμενο στοχασμού. Η φιλοσοφία δεν είναι μια ανώφελη πολυτέλεια, αλλά ένα διανοητικό εργαλείο αναγκαίο για την επανερμηνεία της πραγματικότητας: είναι πράγματι αλήθεια ότι μέσα σε μια πρακτική βρίσκονται σε λειτουργία θεωρητικές αρχές και ότι ωφελεί περισσότερο να τις κάνουμε φανερές, παρά να τις ακολουθούμε χωρίς να έχουμε συνείδηση της ύπαρξής τους.

Γι' αυτό τον λόγο, η φιλοσοφία της παιδείας δεν αγνοεί τους εξαναγκασμούς της πραγματικότητας, και δεν αρνείται το αγκυροβόλιό της μέσα σε εκπαιδευτικές πρακτικές. Αυτό, ωστόσο, δεν την οδηγεί να απορρίπτει κάθε σχέδιο που είναι κατά τα φαινό-

μενα αδύνατο, διότι και τα σχέδια τα οποία οραματιζόμαστε ανήκουν εξίσου στην αρμοδιότητά της, καθώς επιδιώκει να τα αναλύει και να αξιολογεί τα διακυβεύματά τους. Η σκέψη του δυνατού και του αδύνατου, με τις ηθικές και πολιτικές επιπτώσεις διαφορετικών μορφών εκπαίδευσης –αυτός είναι ο, πάντα ανανεούμενος, δρόμος μιας τέτοιας φιλοσοφικής εργασίας. Πρέπει να πειστούμε μαζί με τον Rousseau, ότι ο άνθρωπος δεν είναι παρά ένας από τους τρεις αφέντες που έχει το παιδί (πλάι στη φύση και στα πράγματα) και να παραδεχτούμε μαζί με τον Kant ότι καμιά ανθρώπινη γενιά δεν είναι ικανή να παρουσιάσει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο εκπαίδευσης. Ακριβώς, λοιπόν, η φιλοσοφία στέκεται εκεί για να σκεφτεί αυτή την αδυναμία και να μάθει να παίζει μαζί της.

Παίζει με το να μην αρνείται την ανιδιοτελή εργασία της σκέψης, που, στην πραγματικότητα, είναι σαν μια αποθήκη ιδεών, μια ζωντανή πηγή κατανόησης της πραγματικότητας, δίχως προμελέτη και σε πλήρη ελευθερία.

Anne-Marie Drouin-Hans

*Πρόεδρος της SOPHIED (Γαλλόφωνη Ένωση
της φιλοσοφίας της παιδείας)*